

КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТА СТРУКТУРА ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ

Стаття присвячена теоретичному аналізу основних підходів до розуміння компонентного складу та структури педагогічних здібностей. У результаті проведеного аналізу авторка узагальнює існуючі підходи і приходить до висновку, що спільним у них є виокремлення у структурі педагогічних здібностей дидактичних, комунікативних, організаційних, перцептивних, експресивних компонентів. Особлива роль при цьому відводиться особистісно-ціннісним чинникам, аналіз яких визначено перспективою подальших наукових досліджень.

Ключові слова: педагогічні здібності, компонентний склад, педагогічний такт, емпатія, особистісні якості.

Статья посвящена теоретическому анализу основных подходов к пониманию компонентного состава и структуры педагогических способностей. В результате проведенного анализа автор обобщает существующие подходы и приходит к выводу, что общим у них является выделение в структуре педагогических способностей дидактических, коммуникативных, организационных, перцептивных, экспрессивных компонентов. Особая роль при этом отводится личностно-ценностным факторам, анализ которых определено перспективой дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: педагогические способности, компонентный состав, педагогический такт, эмпатия, личностные качества.

Matlasevych O. Compositional Constitution and Structure of Educational Abilities. *The article looks at the theoretical analysis of the main approaches to understanding the compositional constitution and the structure of educational abilities. In modern psychology there are different ideas of the compositional constitution of educational abilities. However, it is possible to single out two main tendencies in researching educational abilities: finding their full complement and striving to discover their ideal structure, and distinguishing the basic units of educational abilities. As a result of the conducted analysis the author generalizes existing approaches and reaches the conclusion that their common feature is identifying didactic, communicative, organizational, perceptual and expressive components in the structure of educational abilities. In the author's opinion, the special role should be given to personal-value factors, the analysis of which is outlined by the perspective of the further scientific research.*

Key words: educational abilities, compositional constitution, educational delicacy, empathy, personal qualities.

Постановка наукової проблеми та її значення. Реформування системи освіти, серйозний попит на реальне впровадження гуманістичних стосунків у різні сфери людської взаємодії тощо закономірно висувають і нові вимоги до педагога, його професійних здібностей. Сьогодні і школа, і батьки, і самі діти потребують педагога, здатного на високому професійному рівні самостійно, творчо і відповідально працювати, креативно мислити, професійно діяти у проблемних ситуаціях. Це підтверджується і прийнятим у 2014 році на Міжнародному форумі у Грузії «Кодексом честі і служіння учителя», в якому зазначено, що *«вчитель в еволюційному русі людства несе, береже та розвиває завоювання духу і розуму: бачить у собі та дітях незвичайні можливості та здібності, розкриває в них і в собі образ Творця, тим самим, змінюючи простір і світ... Учитель відкрито і мужньо відповідає на виклики часу, головний із яких – бути Духовно-моральною Людиною і виховувати Духовно-моральну Людину»* [5].

Водночас, визначення функцій учителя сьогодні дуже розпливчате (від зведення їх до репетиторства до очікувань всебічного розвитку дитини), все ще відсутні об'єктивні критерії ефективності його діяльності, що ускладнює роботу по ідентифікації та розвитку педагогічних здібностей, **унеможлиблює** вибудовування науково обґрунтованої системи профвідбору та атестації педагогічних працівників.

Для вирішення окреслених питань, передусім, важливим є адекватне і повне розуміння суті педагогічних здібностей та їх компонентного складу. Як пише К. Купер: «Знання структури здібностей означає розуміння того, що являють собою ці здібності» [10, с. 181].

Аналіз останніх досліджень із проблеми. Проблема структури, компонентів педагогічних здібностей, їх класифікація завжди викликала інтерес у представників різних галузей наук – психології, педагогічної психології, педагогіки – і була предметом вивчення багатьох учених (Ф.Н.Гоноболін, 1964; Н.В. Кузьміна, 1985; В.А. Крутецький, 1982;

М.О.Амінов, 2002; Д.Г.Левітес, 2001; М.Д.Левітов, 1964; В.Ю.Пітюков, 2001; І.В. Страхов, 1966; В.О. Слассьонин, 1976; І.О. Синиця, 1983; Т.М. Хрустальова, 2004; Дж.С.Шейн, 1994 та ін.).

Сучасні українські вчені зупинилися на вивченні компонентного складу педагогічних здібностей учителів різного предметного спрямування (Н.Р.Вітюк, 2002; Т. Порошина, 1997; С.П.Федоріщева, 2001; Н.Ю. Бурлакова, 2000; О.В. Федик, 2004; Л.І.Шевчук, 2001; Ю.С. Шведчикова, 2002; Е.Е. Доманова, 1999; Т.М. Харламова, 2003; Л.Б. Вяткіна, 2004 та ін.).

У сучасній зарубіжній психології вивчення спеціальних здібностей учителя включено в контекст дослідження факторів ефективності та особистісних характеристик ефективного вчителя (Ryans P.G., 1960; R.K. Henson, 2001; G. Ghaith & K. Shaaban, 1999), професійного розвитку (D. Michele, M. D. Crockett, 2002; P. Knight, 2002; M. Clement & R. Vandenberghe, 2000), педагогічної компетентності та чутливості (C. A. Klaassen, 2002), формування педагогічної мотивації (Schutz, Crowder, White, 2001).

Усі перераховані вище автори виходили зі спроби визначити компонентний склад здібностей, виявити таку ієрархічну модель, яка була б цілком достатньою для повного опису здібностей учителя.

Водночас, незважаючи на досить велику кількість робіт з даної проблеми, узагальнена концепція педагогічних здібностей та їх структури, яка би відповідала сучасним вимогам та реаліям, на сьогодні не створена. Все ще наявні суперечливі відомості про співвідношення природних, соціальних і духовних детермінант педагогічних здібностей.

Тому, **метою статті є:** здійснити аналіз основних теоретичних підходів до розуміння суті та компонентного складу педагогічних здібностей з метою подальшого обґрунтування структурної організації педагогічних здібностей, враховуючи сучасні виклики та реалії.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Уперше поняття "педагогічні здібності" в науковий обіг увів Платон. Він уважав, що людина народжується з уже

готовими здібностями і надалі змінити їх неможливо. Щоправда, в останні роки життя він змінив свою думку і допускав можливість розвитку і вдосконалення здібностей [14].

Німецький педагог А.Ф.Дістервег одним із перших звернув увагу на теоретичну підготовку вчителів і проблему педагогічних здібностей. Він уважав, що в усякому істинному навчанні поєднуються три фактори:

- 1) знання справи (об'єкта);
- 2) любов до справи й учнів (суб'єкта);
- 3) педагогічні здібності [2].

Серед робіт початку ХХ століття, присвячених проблемі здібностей, заслуговують на увагу праці О.Г.Ковальова "Про авторитет учителя" і М.Ф.Петрова "Про значення авторитету і особистісного прикладу вчителя". У них розкриваються особистісні якості вчителя. Так, до основних якостей педагога М.Ф.Петров відносить любов до дітей і справи, знання свого предмета, уміння знайти підхід до дітей, педагогічний такт і вимогливість. Педагогічні ж здібності він розуміє як сукупність психічних процесів особистості вчителя, які забезпечують успіх діяльності і створюють йому авторитет серед учнів і колег.

Вперше визначити зміст педагогічних здібностей спробував М.Д.Левітов ще у 50-тих роках ХХ століття. У його книзі "Дитяча і педагогічна психологія" велику увагу приділено особливостям діяльності вчителя і змісту педагогічних здібностей. Під педагогічними здібностями учений розуміє *низку якостей*, які стосуються різних сторін *особистості* вчителя і, передусім, його розумової діяльності: *якість мовлення; винахідливість і швидке орієнтування; розуміння учня, тобто спостережливість; здатність до передачі дітям знань у короткій, цікавій формі; самостійність і творчий склад мислення; організаторські здібності, що є умовами успішного виконання педагогічної діяльності.* Ці якості "не вроджені, вони розвиваються в процесі навчання і практичної роботи, але вони досить стійкі, щоб говорити про них як про якості, необхідні для успішної роботи вчителя" [11, с.411].

М.Д.Левітов виділив 5 основних педагогічних здібностей:

- 1) здібність передавати дітям знання коротко і цікаво;
- 2) здібність розуміти учня, яка базується на спостережливості;
- 3) самостійний і творчий склад мислення;
- 4) педагогічна винахідливість, швидкість орієнтування, яка дозволяє своєчасно намітити потрібні заходи;
- 5) організаційні здібності.

Однак, на нашу думку, запропонована класифікація є досить схематичною. Наприклад: такий важливий компонент, як комунікативні здібності, у списку взагалі окремо не представлений і ніби розчиняється в усіх інших.

О.І.Щербаков до ознак педагогічних здібностей відносив стійкий інтерес і схильність до роботи з дітьми, спостережливість і терплячість, здатність до аналізу, систематизації і узагальнень, творчу уяву, педагогічний такт [18, с.51]. Він уважав, що *немає іншої галузі людської діяльності, де в результатах роботи так сильно позначалися б особисті якості самого працівника*, його світогляд, витримка, самовладання, як у педагогічній роботі [18, с.56].

Ф.Н. Гоноболін (1962, 1965, 1975) також пише, що *проблема педагогічних здібностей у широкому сенсі – це проблема особистості вчителя*. Він поділяє якості, що зумовлюють успіх роботи вчителя, на власне педагогічні здібності і властивості, що супроводжують їх, які теж відіграють велику роль у педагогічній роботі і є складовими педагогічного таланту. Ф.Н.Гоноболін вважає, що людина, яка володіє всіма компонентами педагогічних здібностей, може виявитися посереднім педагогом, якщо у неї не буде загальних особистісних якостей (глибокої переконаності, принциповості, цілеспрямованості) [1, с. 105-108].

У структуру педагогічних здібностей учений включає: *дидактичні* – здатність успішно вирішувати питання про зміст матеріалу, про методи викладання, здатність вчителя оцінювати важкість поставлених перед учнем

завдань, знання і розуміння вікових та індивідуальних особливостей учнів; *експресивні* – здатність «заражати» учнів і емоційно впливати на них; *перцептивні* – здатність розуміти внутрішній світ дітей, бачити їх очима; *авторитарні* – здатність завоювати авторитет у дітей та здатність до вольового впливу на учнів; *комунікативні* – здатність встановлювати і підтримувати контакт; *науково-пізнавальні* – здібності до занять у відповідній галузі науки; *сугестивні здібності* – здатність до безпосереднього вольового впливу на учнів [18, с.52].

В.А.Крутецький, взявши за основу класифікацію, запропоновану Ф.Н.Гоноболіним, здійснив узагальнений аналіз педагогічних здібностей, які розглядає як дуже складну й багатогранну психологічну категорію. Учений підкреслює, що підставою говорити про наявність у людини здібностей до певної діяльності виступають два показники: швидкість оволодіння діяльністю і якість досягнення [6, с.294-299]. Досліджуючи проблему формування педагогічних здібностей, він переконався, що вчитель для успішного здійснення своєї мети *повинен володіти високою мораллю, високим рівнем знань, професійних умінь і навичок, високим рівнем загальної культури*, а також специфічними психологічними особливостями – педагогічними здібностями. Тому існують різні схеми структур і підструктур педагогічних здібностей.

Так, у структуру педагогічних здібностей ученим включено:

- 1) *дидактичні здібності*, як здібності подавати навчальний матеріал у формі, яка забезпечує найбільш повне розуміння та ефективне засвоєння; здібності викликати інтерес до предмету; здібності організовувати самостійне навчання; здібності спрямовувати пізнавальну активність учнів;
- 2) *академічні здібності* – здібності до певної галузі наук; мати широку загальну ерудицію;
- 3) *перцептивні здібності* – здібності розуміти внутрішній світ учня, психологічна спостережливість;

- 4) *мовленнєві здібності* – здібності чітко і зрозуміло виражати свої думки і почуття за допомогою мовлення і паралінгвістичних засобів;
- 5) *організаційні здібності* – здібності організовувати роботу учнів і свою власну зовнішню і внутрішню діяльність;
- 6) *авторитарні здібності* – здатність безпосереднього емоційно-вольового впливу на учнів, встановлення авторитету завдяки своїй професійній компетентності, особистісним якостям;
- 7) *комунікативні здібності* проявляються у продуктивності спілкування з усіма суб'єктами освітнього процесу, педагогічній доцільності відношень, педагогічному такті;
- 8) *прогностичні здібності* – здатність передбачати результати навчання і розвитку учнів;
- 9) здібності розподіляти увагу одночасно між декількома видами діяльності [16, с.132-133].

Як бачимо, у класифікації В.А. Крутецького простежується тенденція до розширення і конкретизації здібностей, які можна віднести до педагогічних; в основі різних груп здібностей нерідко лежать подібні якості (наприклад, здібності розподіляти увагу між декількома видами діяльності та організаційні).

Пізніше В.А. Крутецький всі педагогічні здібності умовно поділив на 3 групи (підструктури):

- 1) *особистісні*, які являють собою характерологічні риси, якості особистості – витримка і самовладання, здібність завжди перебувати на уроці в оптимальному психічному стані;
- 2) *дидактичні* – пов'язані з передачею інформації дітям, а саме здібність пояснювати, експресивно-мовні, ораторські, академічні здібності, а також ерудиція і компетентність учителя, ґрунтовність його знань, яка базується на самоосвіті;

3) *організаційно-комунікативні* – організаційні, комунікативні, перцептивні, сугестивні, які базуються на навіюванні, педагогічний такт, педагогічна уява, розподіл уяви [15, с.3-16].

Коротко підсумовуючи, варто наголосити на тому, що всі вчені так чи інакше підкреслювали вадливу роль особистісних якостей у структурі педагогічних здібностей.

Найбільш системним дослідженням педагогічних здібностей в останні десятиліття стали роботи Н.В. Кузьміної (1985, 1993) [7, с. 14]. В її концепції педагогічні здібності розглядаються як найважливіший фактор розвитку і формування здібностей учня [9]. Відповідно, всі педагогічні здібності:

- співвідносяться з основними аспектами педагогічної системи;
- визначаються як прояв *особливої чутливості* до особистості учня як об'єкта-суб'єкта педагогічного процесу, до можливих способів впливу на нього, а також до самого процесу і результату педагогічної діяльності;
- представлені певною структурною організацією [16, с.133; 18, с.55].

Структура педагогічних здібностей у концепції Н.В. Кузьміної є відображенням функціональних компонентів педагогічної діяльності (гностичного, проектувального, конструктивного, комунікативного, організаторського). У ній авторка виділяє 2 рівня:

- *перцептивно-рефлексивний*, звернений до об'єкта, і
- *проективний*, звернений до способів впливу на нього.

Для першого рівня характерна особлива чутливість до об'єктів реальної дійсності, змін і їх причин в об'єкті педагогічної діяльності, переваг і недоліків власної діяльності, що виявляється у взаємодії з учнями. Здібності першого рівня лежать в основі педагогічної інтуїції, оскільки включають три види чутливості: а) почуття об'єкту, тобто учнів, пов'язане з емпатією; б) почуття міри і такту; в) почуття причетності. Сформована педагогічна інтуїція органічно входить у притаманну людському мисленню здібність екстраполяції. Таким чином, перцептивно-рефлексивні педагогічні

здібності спрямовані на аналіз взаємодії між суб'єктом професійно-педагогічної творчості і суб'єктом навчальної діяльності [16, с.133].

Другий рівень – проєктивний – пов'язаний із виробленням стратегій впливу і проявляється в особливій чутливості до конструювання способів впливу, організації впливу, комунікації з учнями, аналізу причин успіхів і невдач у здійсненні діяльності. Здібності цього рівня звернені до способів впливу і містять: 1) *гностичні здібності* до дослідження об'єкта, які проявляються у швидкому і творчому оволодінні методами і способами навчання, забезпечують накопичення інформації про учнів і про себе; 2) *проєктувальні здібності* – чутливість до адекватного і обґрунтованого проєктування власної діяльності і діяльності учнів; вони проявляються у здатності представляти кінцевий результат розвитку учнів і подавати його в завданнях протягом всього періоду навчання; 3) *конструктивні здібності* – чутливість до способів композиційного вибудовування заняття, відбору і організації навчального матеріалу; проявляються у чіткому розумінні перспектив своєї роботи, творчої обробки навчального матеріалу, створенні творчої атмосфери співпраці; 4) *комунікативні здібності* – чутливість до встановлення педагогічно доцільних взаємовідносин; 5) *організаторські здібності*, які проявляються в способах організації учнів у групі, у сприянні їх самоорганізації, в самоорганізації власної педагогічної діяльності [16, с.133; 18, с.55].

До педагогічних здібностей Н.В.Кузьміна відносить також педагогічний такт, педагогічну уяву, педагогічну спостережливість. Проте, педагогічний такт – це особистісна якість педагога, яка проявляється і формується в процесі професійного спілкування з вихованцями і є складовою його комунікативних умінь. А педагогічна уява і педагогічна спостережливість – важливі компоненти перцептивних здібностей. Усі педагогічні здібності, на думку психолога, мають подвійну зверненість: до учня і самого вчителя. Вони фокусують у собі гностичний і творчий елемент [8, с.135]. "Якщо в структурі особистості педагога, - говорить Н.В.Кузьміна, - гармонійно

поєднуються декілька здібностей при провідній ролі педагогічних, то в цьому випадку можна говорити про талановитість педагога... " [8, с.161].

Подальший розвиток теорії педагогічних здібностей представлено в роботах М.О. Амінова (1997, 2002). З різноманіття компонентів, запропонованих Н.В. Кузьміною, в якості головних він виділяє здібності до розпізнавання внутрішніх станів інших людей (*почуття емпатії*), здібності до оцінки альтернативних ліній своєї поведінки і вибору дій, адекватних переживанням іншої людини (*почуття такту*), здібності до контролю обраної лінії поведінки по відношенню до іншого (*почуття причетності*). Комунікативні, конструктивні, організаторські здібності розглядаються ним як більш висока ступінь педагогічної майстерності.

М.О. Амінов запропонував модель структурної організації головних компонентів педагогічних здібностей, що включає 3 блоки: рефлексивний, дидактичний і управлінський; а самі педагогічні здібності розділив на 2 підгрупи: 1) фактори ефективних можливостей особистості і 2) фактори ефективних можливостей «робочого оточення». У кожній підгрупі, в свою чергу, автор виділяє динамічні і стабільні характеристики здібностей. *Рефлексивний блок* – базовий, включає певну вираженість номінального рівня педагогічних здібностей; *дидактичний* – вторинний, який визначає рівень підготовки педагога; *управлінський* – третинний, що визначає ступінь ефективності впливу педагога на поведінку школярів у процесі навчання [18, с.59].

Розуміючи під здібностями індивідуальні властивості особистості, які сприяють успішному виконанню діяльності, А.К. Маркова (1993, 1996) виділяє дві великі групи педагогічних здібностей: *перцептивно-рефлексивні*, тобто здібності, що визначають можливість проникнення вчителя в індивідуальну своєрідність особистості учня і розуміння самого себе; і *проектні, конструктивні, управлінські* здібності, пов'язані з умінням впливати на іншу людину. Причому перцептивно-рефлексивні здібності є провідними і утворюють «ядро» педагогічних здібностей [12, с. 42].

Л.М. Мітіна (1998, 2001, 2003) розглядає педагогічні здібності як вищий рівень структурно-ієрархічної моделі особистості вчителя. Авторка виділяє *проектувально-гностичні*, що визначають різні аспекти прогнозування вчителем індивідуального розвитку кожного учня, управління його поведінкою і свідомістю, і *рефлексивно-перцептивні*, які включають здатність до вивчення учня, вміння зрозуміти себе і свої дії [18, с.57].

По суті, Н.В.Кузьміна, М.О. Амінов, А.К. Маркова та Л.М. Мітіна також відводили особливу роль особистісному чиннику у структурі педагогічних здібностей, зокрема, виділяючи в якості базових, «ядерних» рефлексивні здібності.

Серед сучасних досліджень проблеми структурної організації педагогічних здібностей варто згадати праці І.А. Зязюна, В.А. Ільєва, Т.В. Матвійчука, М.Й. Станкіна та ін.

Так, на думку відомого українського педагога І.А.Зязюна, педагогічні здібності включають високу працездатність та емоційну стабільність людини, динамічність особистості, високорозвинений інтелектуальний потенціал, креативність, здатність до позитивного прогнозування, перцептивні й комунікативні вміння [3].

В.А. Ільєв, зіставляючи здібності педагогів і акторів, виділяє чотири кола здібностей викладача, що працює згідно з принципами сценічної педагогіки [4, с.85].

Перше коло здібностей педагогічної діяльності складають комунікабельність, емоційна стійкість, професійна проникливість, динамізм, оптимізм, креативність.

Друге коло складають здібності, спільні для всіх видів мистецтва: уява, образна пам'ять, образне мислення, здатність переводити абстрактну ідею в образну форму, активна реакція на явища дійсності, тонка чутливість, загальна емоційна сприйнятливність. До цього кола він також відносить специфічні художні властивості та почуття особистості: тонкий

смак, відчуття міри, відчуття форми, поетичні відчуття, тобто здатність у буденному бачити особливе, неповторне.

Третє коло здібностей виділяється для сфери театральної режисури: аналітичні, сугестивні, експресивні, організаційні тощо.

Четверте коло здібностей складають сценічний темперамент, здатність до перевтілення, сценічна чарівність, заразливість та переконливість, сценічні яскраві зовнішні дані.

Т.В. Матвійчук зазначає, що педагогічні здібності викладача ВНЗ являють собою складноорганізовану, цілісну, дворівневу і багатокомпонентну систему, детерміновану комплексом різнорівневих індивідуальних властивостей. Психологічну структуру педагогічних здібностей утворюють компоненти двох якісно своєрідних рівнів організації: професійно-педагогічні і предметно-педагогічні здібності. Структура професійно-педагогічних здібностей включає як загальну, однакову для всіх викладачів підструктуру (педагогічна ефективність), обумовлену загальними вимогами педагогічної діяльності, так і специфічні для кожної предметної групи складові. Так, структура педагогічних здібностей викладачів філологічних дисциплін містить у собі емоційну підструктуру (педагогічна чутливість), викладачів математичних дисциплін – раціональну підструктуру (педагогічна спрямованість) [13, с.129].

Серед сучасних класифікацій педагогічних здібностей найбільш повною і детальною вважають класифікацію М.Й.Станкіна. До основних педагогічних здібностей він відносить:

- 1) *експресивні* – уміння викладача образно і яскраво висловлювати думки з допомогою слова і невербальних засобів [17, с.13];
- 2) *дидактичні* – уміння ефективно будувати навчально-виховний процес, на основі принципів виховуючого навчання, активності, свідомості, доступності, наочності, систематичності, міцності;

- 3) *перцептивні здібності* – уміння сприймати внутрішній світ того, хто навчається, відчувати його психічний стан у кожен окремий момент, виявляти його ставлення до занять і викладача: "основа перцепції – в аналітичному підході до поведінки того, хто навчається, у готовності педагога фіксувати в свідомості значущі деталі цієї поведінки, які розкривають їх внутрішній зміст" [17, с. 152];
- 4) *науково-педагогічні здібності* – уміння педагога виконувати науково-дослідну роботу. Саме вони забезпечують постійне прагнення до нового, викликають бажання працювати творчо, експериментувати, критично оцінювати свій досвід і досвід колег [17, с.123];
- 5) *авторитарні здібності* – уміння швидко завойовувати повагу, а надалі – високий авторитет; проявляються у вольовому впливі на вихованців;
- 6) *комунікативні здібності* – це вміння легко вступати в контакт з іншими людьми й підтримувати з ними правильні стосунки [17, с.179];
- 7) *особистісні здібності* – це вміння виявляти педагогічний такт;
- 8) *організаційні здібності* – уміння чітко без втрати часу і підготовки провести будь-яке заняття, знайти кожному посильну, цікаву справу, створити дружню атмосферу в колективі;
- 9) *конструктивні* – це вміння проектувати майбутнє вихованців, передбачати результати своєї праці [17, с.349];
- 10) *мажорні* – це оптимізм і гумор педагога, які допомагають активізувати навчальний процес, попередити чи безболісно ліквідувати конфлікт, зняти напругу [17, с.283];
- 11) *гностичні* – це вміння швидко й точно розпізнавати предмет чи явища, аналізувати їх, успішно оперуючи відтвореними в пам'яті образами [17, с. 333];
- 12) *психомоторні* – уміння, які забезпечують рухові навички, здатність у роботі "поєднувати голову з руками" [17, с.298];
- 13) *здібність до розподілу й концентрації уваги* – готовність на занятті і в усіх інших випадках спілкування тримати в полі зору всю

групу вихованців, бачити одночасно кожного окремо, контролюючи свою поведінку - мовлення, жести, вираз обличчя, позу.

У класифікації М.Й. Станкіна здібності визначаються через категорію «вміння». Однак, сам автор уточнює, що здібності не зводяться до вмінь, а тільки відображають досягнутий реальний рівень прояву даної здібності.

Отже, як бачимо з аналізу існуючих досліджень проблеми педагогічних здібностей, немає однозначного підходу до розуміння їх суті: їх розуміють як деяку сукупність професійно важливих якостей, то як сукупність окремих здібностей тощо.

Уявлення різних авторів про компонентний склад та структуру педагогічних здібностей в узагальненому вигляді представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Компонентний склад та структура педагогічних здібностей у
концепціях різних авторів**

Гоноболін Ф.Н.	В.А. Крутецький
<ul style="list-style-type: none"> - дидактичні; - експресивні; - перцептивні; - авторитарні; - комунікативні; - науково-пізнавальні (академічні); - сугестивні. 	<ul style="list-style-type: none"> - дидактичні; - академічні; - перцептивні; - мовленнєві; - організаційні; - авторитарні; - комунікативні; - прогностичні; - здібності розподілу уваги.
Н.В. Кузьміна	М.О. Амінов
<ul style="list-style-type: none"> - гностичні; - проєктивні; - конструктивні; - комунікативні; - організаційні. 	<ul style="list-style-type: none"> - емпатійні; - почуття такту; - почуття причетності; - комунікативні; - конструктивні; - організаційні.
А.К. Маркова	Л.М. Мігіна
<ul style="list-style-type: none"> - перцептивно-рефлексивні; - проєктні, управлінські. 	<ul style="list-style-type: none"> - проєктувально-гностичні; - рефлексивно-перцептивні.
В.А. Ільєв	М.Й. Станкін
<ul style="list-style-type: none"> - 1 група: комунікабельність, емоційна стійкість, професійна проникливість, динамізм, оптимізм, креативність; - 2 група: уява, образна пам'ять, образне мислення, активна реакція на явища дійсності, тонка чутливість, загальна 	<ul style="list-style-type: none"> - експресивні; - дидактичні; - перцептивні; - науково-педагогічні; - авторитарні; - комунікативні;

<p>емоційна сприйнятливість; специфічні художні властивості та почуття особистості (тонкий смак, відчуття міри, здатність у буденному бачити особливе, неповторне);</p> <p>3 група: здібності театральної режисури (аналітичні, <i>сугестивні, експресивні, організаційні</i> тощо);</p> <p>4 група: сценічний темперамент, здатність до перевтілення, сценічна чарівність, заразливість та переконливість, сценічні яскраві зовнішні дані.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - особистісні; - <i>організаційні</i>; - <i>конструктивні</i>; - мажорні; - гностичні; - психомоторні; - здатність розподіляти увагу.
---	---

П р и м і т к а : *курсивом* позначені здібності, виділені трьома і більше авторами.

Підсумовуючи та узагальнюючи основні підходи до розуміння компонентного складу та структури педагогічних здібностей, бачимо, що спільними в усіх підходах є такі компоненти як дидактичні, комунікативні, організаційні, перцептивні, конструктивні, проектувальні, авторитарні, експресивні. Деякі з них, по суті, за їхніми функціями та змістом можна об'єднати: наприклад, експресивні, авторитарні і комунікативні; конструктивні, проектувальні і організаційні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у сучасній психології існують різні уявлення про компонентний склад педагогічних здібностей. Проведений аналіз структури педагогічних здібностей показав, що існують дві основні тенденції в їх дослідженні: виявлення якомога повного складу педагогічних здібностей (М.Д. Левітов, Ф.Н. Гоноболін, М.Й. Станкін та ін.); і прагнення до знаходження більш оптимальної їх структури (А.К. Маркова, Л.М. Мітіна та ін.), виділення базових блоків педагогічних здібностей (М.О. Амінов).

Зміст педагогічних здібностей розуміється різними авторами по-різному. Проте, всі автори у структурі педагогічних здібностей важливу роль відводять особистісним чинникам. Водночас, слід констатувати, що цей надзвичайно важливий, на нашу думку, компонент досліджений у сучасній психологічній науці недостатньо, хоча у ньому інтеріоризуються і суспільні цінності, які вироблялися і закріплювалися тисячоліттями.

Тому, аналіз місця та ролі ціннісно-особистісного компоненту у структурі педагогічних здібностей стане перспективою подальших наукових досліджень у цій сфері.

Література:

1. Гоноболин Ф.Н. О некоторых психических качествах личности учителя / Ф.Н. Гоноболин // Вопросы психологии. – 1975. – №1. – С.110-111.
2. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / А. Дистервег. – М., 1956. – С. 136-203.
3. Зязюн И.А. Основы педагогического мастерства / И.А. Зязюн. – М.: Просвещение, 1989. – 301 с.
4. Кайдалова Л. Г. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник / Л.Г. Кайдалова, Н.Б. Щокіна, Т.Ю. Вахрушева. – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с.
5. Кодекс чести и служения учителя [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gumannaja-pedagogica.ru/news/739-kodeks>. – Назва з екрану.
6. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников / В.А.Крутецкий. – М.: Просвещение, 1976. – 303с.
7. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя / Н.В. Кузьмина. – Ленинград, 1985. – 165 с.
8. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя / Н.В. Кузьмина. – Л., Изд.-во Лен. ун-та, 1967. – 183 с.
9. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М.: Педагогика, 1990. – 63 с.
10. Купер К. Индивидуальные различия / К.Купер. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 527 с.
11. Левитов Н.Д. Детская и педагогическая психология / Н.Д. Левитов. – М.: Учпедгиз, 1960. – 428 с.

- 12.Маркова А.К. Психология труда учителя / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.
- 13.Матвійчук Т.В. Психологічні особливості розвитку педагогічних здібностей викладача вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / Т.В. Матвійчук // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". – 2010. – № 2. – С. 129 – 131. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2010_2_32
- 14.Платон. Собрание сочинений: В 4т. – М.: Мысль, 1990. – Т1. – 860 с.
- 15.Психолитические проблемы формирования педагогической направленности и педагогических способностей: Сборник научных трудов / Под ред. О В.А.Крутецкого. – М.: МГПИ, 1982. – 109 с.
- 16.Саєнко Н.С. Розвиток педагогічних здібностей викладачів іноземних мов технічних університетів [Електронний ресурс] / Н.С. Саєнко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – 2012. – Вип. 17. – С. 131-135. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2012_17_33
- 17.Станкин М.И. Профессиональные способности педагога: Акмеология воспитания и обучения / М.И. Станкин. – М.: Флинта, 1998. – 386 с.
- 18.Хрусталева Т.М. Специальные способности учителя в интегральном исследовании индивидуальности: дисс..... доктора психологических наук: 19.00.01 – общая психология, психология личности, история психологии / Тамара Михайловна Хрусталева. – Пермь, 2004. – 398 с.